

Бојана Сабо*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

821.161.1.09:821.163.41.09
https://doi.org/10.18485/ai_lik.2018.4.6.4
оригинални научни рад

Л. ТОЛСТОЈ У ЕМИГРАНТСКОМ ЧАСОПИСУ *РУСКИ АРХИВ* (1928–1937)

Лаву Николајевичу Толстоју је у часопису *Руски архив*, који је од 1928. до 1937. излазио у Београду, посвећено 10 прилога, проистеклих из пера сталних сарадника периодичког издања. Они су углавном били подстакнути пригодним датумом. У *Руском архиву* је посвећена пажња и Толстоју уметнику и Толстоју мислиоцу. Сарадници београдског часописа настоје да у својим прилозима покажу, анализирајући функционисање његових дела у оквирима књижевности, али и ван ње, да је битно интегрално читање опуса Лава Николајевича.

Кључне речи: емигрантски часопис, *Руски архив*, Л. Толстој, М. Слоњим, М. Шварц, П. Митропан, А. Ремизов, М. Хофман, Ј. Љацки.

Лав Николајевич Толстој (1828–1910) писац је коме је поред А. Пушкина и Ф. Достојевског у београдском часопису поклоњено највише пажње. Толстоју је у *Руском архиву* посвећено 9 прилога, од којих је већи део био подстакнут пригодним датумом. Тако се већ први прилог посвећен Лаву Николајевичу појављује у II свесци периодичног издања 1928. године поводом 100-годишњице пишчевог рођења. Овај јубилеј није био пропраћен, како наводи М. Слоњим у свом прилогу *Јединствено Толстојево дело*, ни „похвалним говорима“, ни „звучима фанфара“¹. Стогодишњица Толстојевог рођења обележена је у многим земљама штампањем „књига, чланака, чак и целих зборника посвећених великану“ (II, 3). Међутим, поред

* bojana.sabo@gmail.com

1 *Руски архив*, 1928, број II, 3. У даљем тексту ће се сви примери из часописа наводити само са назнаком броја и странице у тексту рада.

похвала упућених на пишчеву адресу, чули су се и гласови против њега.² Сви су признавали и ценили његове књижевне заслуге: „његов стил, његов апсолутно истинољубив опис осећања и поступака великог броја руских типова и одвојених личности“.³ Главна полемика се водила око „Толстојеве личности, његових идејних позиција и његовог уметничког стварања, пре свега сукоба између етике и естетике“.⁴

Осим у дијаспори, 100-годишњица пишчевог рођења обележена је и у Совјетском Савезу, углавном тако што су зидане нове куће, јавни објекти, па је побољшан и материјални положај житеља Јасне Пољане, што је било у духу Толстојевих хуманистичких учења. Многе васпитне и образовне установе понеле су име великана руске књижевне класике, његова дела су преведена и објављена на свим језицима совјетске уније, штампана у огромним тиражима и екранизована.

Слоњимов прилог *Јединство Толстојевих дела*, којим је у *Руском архиву* обележена 100-годишњица Толстојевог рођења, јавља се као одговор на полемику око пишчеве личности, његових идејних позиција и уметничког стваралаштва.

- 2 Оно што је изазивало двојак однос према Толстоју у емиграцији било је, макар је тако деловало на први поглед, негирање околности или деловања такозваних чврстих историјских закона. Али, Толстојево стваралаштво је имало и другу страну медале, а то су били идеализација сељаштва и проповед анархизма и непротивљења. Свакако да је овакав Толстојев став био неприхватљив за емигранте, будући да су они на сопственој кожи осетили испољавање анархије и снаге. Многи су чак сматрали овог великана руске књижевне класике кривим за револуционарне догађаје, с обзиром на то да су Толстојеви идејни и религиозни погледи утицали на способност интелигенције да се супротстави рату и насиљу карактеристичним за Лењина и большевике. Током јубилеја 1928. године Толстој је у емиграцији посматран углавном као генијални писац, док су његови политички погледи остали по страни.
- 3 „Его стиль, его абсолютно правдивое описание чувств и поступков огромного числа русских типажей и отдельных личностей“ – М. Раев, *Россия за рубежом: История культуры русской эмиграции. 1919–1939*, Москва, Прогресс–Академия, 1994, 127.
- 4 Б. Ђурић, *Слоњим – сарадник „Руског архива“*, у: „Часопис Руски архив (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији“. Зборник радова, уреднице В. Матовић, С. Бараћ, Београд, Институт за књижевност и уметност, 2015, 269.

Аутор износи став о јединству Толстоја уметника и Толстоја мислиоца: „Он је имао искључив, моћан и стваралачки дар, оживљавао је људе и природу, ствари и догађаје с таквом јасношћу да је достигао врхунац у уметности – потпуну илузију живота. Али Толстој се није обраћао само нашој машти или нашим осећањима; он се обраћао целој нашој духовној личности, а задатак његове уметности био је исти као и задатак његовог филозофског и проповедничког рада, и то да узвиси човека, да у њему пробуди тежњу за моралним усавршавањем и да му помогне у тражењу закона живота“ (II, 4).

Исти свој став о органском јединству Толстојевог стваралаштва Слоњим ће поновити и 1935. године у свом прилогу *Враћање Толстоју*, објављеном у *Руском архиву XXXIV–XXXV* поводом двадесетпетогодишњице смрти Лава Николајевича. Повод за поновно обраћање Толстоју је поред јубилеја био и његов утицај на руску књижевност 20-их година XX века: „Ми се одједном уверавамо да је Толстојев утицај данас <...> очигледнији и јачи него у последњим годинама његовог живота <...> баш данас ми осећамо ону непрекидну струју, која полази од Толстојевих дела“ (XXXIV–XXXV, 50). Како би доказао да се совјетска књижевна школа психолошког реализма ослања на стваралаштво руског класика, Слоњим посебну пажњу у поменутом прилогу поклања Толстојевом уметничком методу, који се пре свега огледа у сликању „живог човека“, „са индивидуалним доживљајима“ (XXXIV–XXXV, 51). Као најзначајније настављаче Толстојеве традиције књижевни историчар издаваја Фадејева и Шолохова.

Поред тога што је Лав Николајевич био учитељ „совјетским“ писцима, Слоњим га види и као учитеља „пролетерских“⁵ писаца, будући да они задатак књижевности схватају у духу Лава Николајевича: „Они од књижевности захтевају да служи, да користи, да морално утиче“ (XXXIV–XXXV, 55). По Слоњимовом мишљењу, довољно је Толстојеве

5 У прилогу *Стирује савремене руске лијерајуре*, објављеном у I и II свесци *Руској архива*, Слоњим у руској књижевности јасно разликује појмове „совјетска“ или „идеолошка“, односно „пролетерска“ или „комунистичка“ књижевност.

појмове добра и царства Божјег на Земљи заменити појмовима социјалне правде и социјалистичког друштва да би се постигла совјетска концепција ангажоване књижевности. Пролетерски писци деле и Толстојево мишљење да у књижевности главни јунак мора бити народ.

Будући да је, сматра Слоњим, Толстој у својим делима изразио све оно што је својствено руској књижевној традицији, не чуди што се совјетска књижевност враћа класику. „Може се дискутовати о оним идејама које совјетска књижевност покушава данас да оваплоти у својим делима, али несумњиво је да је она национална у својим стремљењима, и да њено враћање Толстоју није случајна појава“ (XXXIV–XXXV, 55).

Много више пажње у београдском часопису поклоњено је 25-годишњици Толстојеве смрти. Она је обележена у двоброју XXXVI–XXXVII *Руској архиви*, објављеном 1936. године. У овој свесци часописа објављено је 5 прилога посвећених Лаву Николајевичу, који показују разноврсност интересовања и различит приступ Толстоју и његовом стваралаштву.

У поменутој свесци Слоњим се јавља и с прилогом *Крајцерово сонета*, посвећеним историји настанка Толстојевог дела. Књижевни историчар посматра ову пишећу приповетку као одређену врсту исповести великог писца, расветљавајући његов приватни живот са Софијом Андрејевном, као и његове погледе на брак, љубав, страст.

Поред Слоњимових текстова посвећених класику, посебну пажњу у *Руском архиву* XXXVI–XXXVII привлачи прилог филозофа М. Шварца *Лав Толстој као мислилац*, у ком се, већ по називу, види да његов предмет није Толстојево књижевно дело, него његово учење.

У својој расправи Шварц доноси преглед Толстојевог интересовања за филозофска и религиозна питања од почетка његовог стваралаштва, па до краја живота. Еволуцију Толстојеве религиозно-филозофске мисли и његових ставова сарадник београдског часописа дели на три фазе, које доводе до посматрања хришћанства као новог схватања живота, „чија је суштина у проповеди моралног самоусавршавања“ (XXXVI–XXXVII, 23). Толстој на том путу, како

наводи Шварц, одбацује „догматско благостање“, мистицизам и долази до „иманентне религије“ (XXXVI–XXXVII, 24), негирајући идеју „о будућем блаженству на небу и на земљи“ (XXXVI–XXXVII, 24). Залог вере, по Толстоју, јесте садашњи живот, али „не лични, већ општи везан за садашњим, прошлим и будућим животом целог човечанства“ (XXXVI–XXXVII, 24). Зарад тога класик тражи да се људи одрекну личног живота и „морално споје са животом целог човечанства“ (XXXVI–XXXVII, 24).

У развоју свог учења Толстој, посматрајући теоријски свет, полази од социолошке периферије живота да би стигао до његовог моралног, метафизичког корена.

Писац наводи да је цела савремена култура заснована на двострукој неправди: психолошкој и друштвено-моралној, чији се извор налази пре свега у социолошкој подели рада. Овакву поделу рада Толстој у свом учењу замењује новим идеалом радног живота, који се огледа у физиолошкој расподели између различитих човекових способности, утемељујући на тај начин „систем социјално-етичког идеализма“.⁶ Толстојево учење се базира на разликовању емпиријског „ја“, пролазног и релативног, и „ја“ које је изнад конкретности и које је вечно и повезује нас са „божанским умом васионе“ (XXXVI–XXXVII, 28). Свој физички део личности појединац савлађује потчињавајући је закону разума, под чијим руковођењем се ми, посматрајући захтеве емиријског „ја“ као привидне, везујемо за божанство. Кад успемо да се ослободимо физичког живота и потчинимо се Божјој искри у себи, долазимо до тога да је наша делатност руковођена божанском љубављу.

Шварц види Толстоја пре свега као „религиозно-моралног мислиоца и филозофа културе“, будући да се „његова стваралачка мисао није толико усредсређивала на одгонетање смисла постојања света“ (XXXVI–XXXVII, 29). И управо као такав мислилац, Лав Николајевич ће ући у пантеон руске филозофије. Прилогом у *Руском архиву* Шварц

6 Т. Јовићевић, *Рецејција Толстоја у „Руском архиву“*, у: „Часопис *Руски архив* (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији“. Зборник радова, уреднице В. Матовић, С. Бараћ, Београд, Институт за књижевност и уметност, 2015, 430.

доказује да се Толстој може посматрати као мислилац и да се његово стваралаштво може тумачити у наведеном кључу и независно од уметничке књижевности.

Ову тему наставља текст Петра Митропана *Душевне кризе Л. Толстоја*, објављен у истом тематском броју XXXVI–XXXVII 1936. године. У прилогу, прожетом истинском емаптијом за раздор у души великана руске књижевности XIX века, сарадник београдског часописа доводи у везу Толстојеву биографију⁷ с његовим духовним лутањима и тежњама. Пишчева трагедија води порекло од велике разлике између онога што је био „по свом животном положају, по својој улози, и оног што је мислио, проповедао и чинио“ (XXXVI–XXXVII, 31). Управо је због те разлике читавог живота био принуђен да води борбу против свог стаљеа, државе, цркве, породице. Овај антагонизам је, сматра Митропан, одиграо битну улогу и у тумачењу Толстојевог учења, које је се базирало „на парадоксу одрицања од ’виших’ културних стремљења да би се ступило на пут духовног уздицања“ у идеолошком смислу и „у методолошком на парадоксу рационалистичког доказивања нужности вере и одбацивања <...> земаљских добара”⁸.

Будући да је посебну пажњу посвећивао новом читању руске књижевне класике, А. Ремизов није заобишао ни Лава Николајевича. У IV свесци *Руској архиви* он Толстоју посвећује есеј *Божанско код Толстоја*. Овај текст Алексеја Михајловича преведен је на српски језик са рукописа и први пут је објављен управо на српском. У овом импресионистичком есеју аутор сврстава Толстоја у писце који умеју „да чују и испричају оно што је безгласно“ (IV). Сарадник београдског часописа класика види као некога ко је у безнадежан

7 О биографији Лава Николајевича пише у поменутој свесци *Руској архиви* и М. Слоњим у прилогу *Како је живео Толстој*, у ком доноси мање познате детаље и анегдоте из Толстојевог живота, који показују пишчеву природу, као и надмоћ његових принципа и ставова у одређеним ситуацијама. Једина мана овог прилога је што нису наведени извори из којих Слоњим преузима податке. О улози биографског метода у проучавању стваралаштва Лава Николајевича пише и Д. Мерешковски у својој књизи *Толстој и Достојевски*, објављеној 1902.

8 Т. Јовићевић, *Наведено дело*, 431.

земаљски свет „донео своју проницљивост, своју смелу и праву реч и своју веру у божанско у овом свету и у човеку“ (IV, 96). Управо то „божанско“ својство обележава и издваја Толстојева дела. Основни идеја његовог стваралаштва огледа се у позиву људима да се „зауставе и прекину са тим животом што га воде на земљи, који је основан на лажи и насиљу“ (IV, 95) и да својом вољом преокрену животни поредак.

Ремизов се у неколико наврата обраћа сновима Толстојевих јунака, пошто се његова визија живота „неограниченог свакодневним догађајима“ шири у сферу сна, али се не бави њима детаљно.

Текст у ком је најјасније повучена граница између Толстоја уметника и Толстоја мислиоца и проповедника је приказ Модеста Хофмана⁹ књиге преписке Лава Николајевича и књижевног критичара В. В. Стасова, објављен у двоброју V–VI *Руској архива* 1929. године. Похваливши „беспрекоран рад“ В. Д. Комарове и Б. Л. Модзаљевског на приређивању књиге, Хофман се обрушава на предговор проистекао из пера једног „политрука“, који *Прейиску* користи зарад идеолошке пропаганде.

Хофман у свом приказу води оштру полемику са аутором предговора, обарајући његове ставове. Ово се пре свега односи на период „Толстојевог генијалног уметничког стварања и формирања његовог учења“ (V–VI, 222). Наиме, по потписнику предговора, овај период се код Лава Николајевича протеже од 1861. до 1905. а преписка обухвата време 1878–1906. Хофман ово демантује и, позивајући се на Толстојева дела, најплодоноснији уметнички период

9 Овај прилог је у *Руском архиву* потписао М. Л. Хофман. Према нашим сазнањима, иза иницијала се крије име пушкинисте, сарадника београдског часописа Модеста Људвиговича Хофмана (1887–1959). Ауторке *Библиографије „Руској архива“*, као и Т. Јовићевић у свом раду *Рецејција Толстоја у „Руском архиву“*, објављеном у *Часопису „Руски архив (1928-1937)“ и култура руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији*. Зборник радова, уреднице В. Матовић, С. Бараћ, пак наводи да је реч о Мартину Хофману, чије име се не појављује у списковима проучавалаца руске књижевности. До овога је вероватно довело различито потписивање прилога објављених у часопису од стране сарадника.

омеђује годинама 1852. до 1876. после чега по приказивачу уметничка дела код Лава Николајевича настају ретко, што значи да он на тај начин не признаје уметничку вредност Толстојевој приповеци „Смрт Ивана Иљича“, на којој је писац радио 1882–1886. а којом је Стасов усхићен: „осетио сам да ништа слично нисам прочитао у своме животу“ (V–VI, 223). Овде је заправо посреди оспоравање приказивача Толстојевог уметничког стваралаштва не на основу његовог домета, него његовог грађења на одређеној идеологији. По овој периодизацији, преписка спада у домен друге фазе Толстојевог стваралаштва: а то је проповеднички период и, по Хофману, на тај начин га треба и посматрати. Подела на „два Толстоја“, заснована на овим тежњама, доводи тога да се његово целокупно стваралаштво не може интерпретирати на прави начин.

Посебна пажња у *Руском архиву* посвећена је и разматрању функције појединих мотива у Толстојевим делима, као и карактеристичним за његова дела уметничким поступцима. О овоме у својим обимним студијама *Толстој и природа*, објављеној у два наставка у двобројима XXVIII–XXIX (1934) и XXX–XXXI (1935), и *Два светиња у Толстојевим уметничким њосџујцима*, објављеној у свесци XXVI–XXVII (1934), пише стални сарадник београдског часописа Јевгениј Александрович Љацки.

У првом поменутом прилогу аутор систематично доноси мотивско-тематске јединице повезане с природом и њеном улогом у Толстојевим делима, што даје у семиотичком кључу. Тако ће Љацки у својој студији обратити пажњу на везу између мотива неба и звезда са идејом о „човековој божанствености“, која се постиже потчињавањем „једној хармонији, једној вољи“ (XXVIII–XXIX, 25), као и на симболику облака, кише, Сунца, као и на однос према смрти, која је страшнија уколико се појединац налази у оковима цивилизације и њеног напретка и уколико је удаљенији од природе.

За разлику од ове, друга Љацковљева студија, нешто мањег обима, посвећена Лаву Николајевичу: *Два светиња у Толстојевим уметничким њосџујцима*, доноси поглед на уметничке поступке које Толстој користи у свом роману

Васкрсење. Љацки посебну пажњу посвећује управо овом Толстојевом делу, пошто, како наводи у уводу, „роман *Васкрсење* критика је недовољно разјаснила“ (XXVI–XXVII, 53), будући да „је много више говорила о теми <...> неголи о уметничкој вредности“ (XXVI –XXVII, 53). На то је утицала идејна борба коју је Толстој повео против „најосетљивијих страна руске државне власти“ (XXVI–XXVII, 53). Љацки, као што већ сам наслов његове студије указује, уочава контраст у основи структуре Толстојевог романа који се и огледа у приказивању слике света, али и на плану сижеа романа.

У *Руском архиву* је посвећена пажња и Толстоју уметнику и Толстоју мислиоцу. Сарадници београдског часописа настоје да у својим прилозима покажу, анализирајући функционисање његових дела у оквирима књижевности, али и ван ње, да је битно интегрално читање опуса Лава Николајевича.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Раев, М. *Россия за рубежом: История культуры русской эмиграции. 1919–1939*. Москва: Прогресс–Академия, 1994.

Руски архив. Часопис за политику, културу и привреду Русије, 1928–1937.

Часопис Руски архив (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији. В. Матовић, С. Бараћ (ур.). Београд: Институт за књижевност и уметност, 2015.

Bojana Sabo

L. TOLSTOY IN THE EMIGRANT JOURNAL
RUSKI ARHIV (1928-1937)

Resume

In the journal *Ruski arhiv*, which was published in Belgrade from 1928 to 1937, 10 attachments derived from the pens of regular associates of the periodical, were dedicated to Leo Nikolaevich Tolstoy. They were mostly encouraged by specific date. In the *Ruski arhiv*, attention was given to Tolstoy as an artist and as a thinker. The collaborators of the Belgrade journal try to show in their contributions, analyzing the functioning of his works within the framework of literature, but also beyond, that it is important integral reading of Leo Nikolaevich's opus.